

Áttörés – Szabó Lajos oppozíciója

Mikor azon gondolkodtam, hogyan lehet valakit megismertetni, megértetni, elfogadtatni, különösen, ha ez a valaki Szabó Lajos, ez a korszakos jelentőségű alkotó, akinek a léte, létének és alkotásának a **milyensége, minősége, mibenléte** – igaz, föl nem bontott! – evidencia a számomra, *Franz Rosenzweig* (1886-1929) c. írására bukkantam. Ebből idézek:

Mi az, amit el lehet mondani Franz Rosenzweigről egy kis cikk keretében a magyar közönségnek. A kis cikk szűk kereteire egyébként nem háríthatunk semmi súlyos felelősséget, egy kis cikk keretében, ha nem is sokat, de minden szükségeset elmondhatnánk F. Rosenzweig élete művéből és élete művéről, ha ...! Ha ennek sokkal súlyosabb akadályai nem volnának! Mert ha kell, három vagy akár egy mondatban is minden szükségeset el lehet mondani. És ha mégsem, úgy azokról a más, súlyosabb akadályokról van szó! – úgy az íróban, mint az olvasókban!

Így ennek a cikknek a címe részben megtévesztő! Nem F. Rosenzweig csodálatos életéről van benne szó, hanem csak arról, hogy miért nem lehetséges hírt adni a magyar zsidó közönségnek a 20. század e legjelentékenyebb zsidó gondolkodójáról.

Amit szóba kell hoznunk, ha nem akarjuk megcsalni magunkat, az a teljes szétszakítottság, ami a magyar zsidóságot vallási tekintetben karakterizálja! Egyelőre nem orthodoxokról és neológokról van szó. Hanem arról, hogy pártra és irányra való tekintet nélkül a magyar zsidóság zöme, kevés kivétellel intellektuális rétegeit is beleértve vallásos-szellemi reprezentánsairól tudomással sem bír.

Magam ebből a szövegből értettem meg aztán, hogy mire gondolhatott Mándy Stefánia, amikor ezt írja:

*„Egészen talán azért nem érthetik meg sokan Szabó Lajos mondanivalójának lényegét, mert **voltaképpen mindannak, amit mond, ő maga az állítmánya.**”* Aztán még hozzáteszi, hogy ugyanez érvényes a kalligráfiáira is.

Ezek szerint Szabó Lajosra is áll az, amit Franz Rosenzweig kapcsán hallottunk:

Nem ismerjük, mert, mint ő maga mondja, *a” magyarság zöme, intellektuális rétegeit is beleértve szellemi reprezentánsairól tudomással sem bír.”*

Nem értjük, amit mond, mert abban a fegyelmezett, minden „fölösleget, hiányt és ellentmondást” kizáró **gondolkodásban fogant nyelv** csaknem ismeretlen, de legalábbis idegen a számunkra.

És nem értjük azt az **alapállást**, amelyből beszél (és amely alapállás köré szerveződik az én mondandóm is). Tehát nem értjük azt az **elkötelezettséget**, amelynek mai **hiányát** mint evidens, mint teljesen magától értetődő jelenséget hoz föl – teljes joggal – K. Horváth Zsolt. Vagyis – de ezt már én teszem hozzá – közönyt, közönyt a nem-anyagi, pláne nem a spirituális értékek iránt.

Persze e jegyek: **intranzigens**, azaz kompromisszumot nem ismerő **elkötelezettség** és **oppozíciós, antiorganizációs** magatartás **csakis a bárkaépítőknek adatik meg**. (A festő Veszelszky Béla mondja, hogy „az ember kétféle: az egyik építi a bárkát, a másik kíváncsi... eszik, iszik, házasodik.)

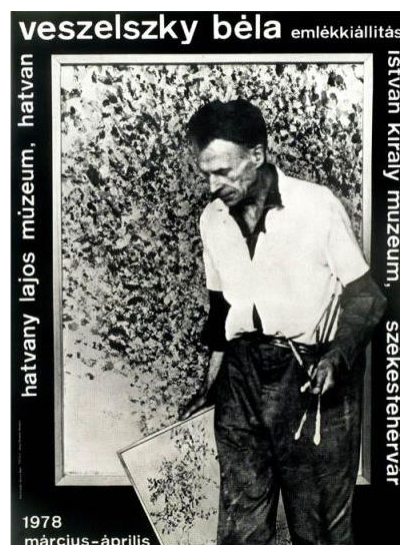
És ezzel szoros összefüggésben mondhatjuk, hogy Szabó Lajos egész életútját,

gondolkodását, szellemi magatartását mint útjelzők – *áttörések* jelzik. (Hamvas Béla kiáltott így fel 1954-ben Szabó első lakáskiállításán: „**Megint** Lajosnak sikerült az áttörés.”) „**Megint**”: vagyis Hamvas, Szabó első megjelent írásának, *A hit logikájának* első méltatója ezek szerint úgy gondolja, hogy Szabónak addig is, mindig sikerült az áttörés!

17 éves, amikor 1919-ben kicsapják a felső ipariskolából. Majd, 1920 elején – ne feledjük, **dúl a Fehérterror!** megtalálja az **illegális** Kommunista Pártot, amit hamar ott is hagy. 1928-ban csatlakozik a Kassák által frissen alapított-vezetett-dirigált **Munka**

folyóirat köréhez.

És itt tennék egy rövid kitérőt, hogy megértsük, mit jelentett a Munka-kör a félfudális, konzervatív, tespedt és gyűlöletekkel teli Horthy-Magyarországon, ahol a festő Vajda Lajos még a nyugatos Nyugat folyóiratot is oly ásitóan unalmasnak találta!

Kassák 1919-ben egy forradalmian pezsgő Magyarország élményével a szívében ment el, s mikor 1926-ban visszatér, egy reakciós fehér-Magyarországot talál. A kudarcos Dokumentum folyóirat után belevág egy **társadalmi-művészeti folyóiratba**, ez lesz a Munka. Figyeljünk föl, megint csak a korhangulat megértéséhez – és erre Kassák örökké hű tanítványa és barátja, a festő Bálint Endre hívja föl a figyelmet. — a kassáki folyóiratok címére: Tett, Dokumentum, Munka, Ma – csupa pezsgő és pezsdítő név, hiszen csupa aktualitás, csupa mozgás = **mozgalom!** (És figyeljünk föl itt különösen a címválasztásra: a munka szó egyszerre idézi – akkor! 1928-ban!- a munkást, az ipari munkást, tehát **a proletárt ÉS az alkotást**. Ne felejtjük el, hogy Kassák maga is **proletár** volt, és **maga munkálta művésszé magát**.

Vagy Simon Jolán, Kassák munkásból lett színész élettársa:

A Tett, majd Ma c. lapoknál csoportosuló Kassák kör előadásain – Budapesten, Bécsben, Prágában, Kassán, Érsekújvárott, Ungváron és Berlinben – az avantgárd mestereinek alkotásait szólaltatta meg: Kassák, Barta Sándor, Hans Arp, Kurt Schwitters, Richard Huelsenbeck, Ivan Goll, Hugo Ball, Apollinaire, Blaise Cendrars, műveit.

Konok Péter, a korszak jeles kutatója azt mondja, hogy talán éppen a társadalmi és a művészeti kérdések egyrészt, másrészt a művészetek – költészet, képzőművészet, fotó, szociofotó, szavalókórus, építészet – összekötése, egyben tartása eredményezte azt a Magyarországon jelentősnek számító népszerűséget, amelynek a Munka és a

Munka kör örvendett. Míg a baloldali pártok, tömörülések 50-200 tagot, szimpatizánst számláltak, addig a Munka kör ezret-kétezet! Törvényszerű volt például, hogy a külön avantgárd csoportot alakító Csók-tanítványokat (Kepes György, Korniss Dezső, Hegedűs Béla, Vajda Lajos, Schubert Ernő, Trauner Sándor) 1928-ban kirúgják a Képzőművészeti Főiskoláról, szinte azonnal Kassák Lajos Munka-körében találják magukat. S az is törvényszerű, hogy a marxista-szocialista Munka-körben adja Szabó Vajda kezébe a Bibliát! Ám ez a rendkívüli, mindent és mindenkit befogadó tágra nyitottsága, ez a olvasztótégely jellege lett hanyatlásának oka is. Az intranzigens Kassák, aki ezt mondja:

„Politizálni nem volt szabad: a politizálásról nem mondhattunk le; az volt a kérdés, milyen formában politizáljunk. Művészetet nem csinálhattunk; a művészetről nem mondhattunk le, az volt a kérdés, milyen művészetet és hogyan vigyük a közönség elé. Közönségünk nem volt; egy lap csak olvasóiból élhet; az volt a kérdés, hol keressük az olvasókat. Szervezkednünk nem volt szabad: elhatároztuk, hogy szervezkedünk; meg kellett teremteni hozzá a formát.”

Tehát ez az intranzigens, mindig ellenzéki Kassák – szándékosan kerülöm az akkor még nem, de hamarosan speciális jelentésre szert tevő „**opozíció**” kifejezést –, hogy egyben tartsa a

Kört, nem tűri a diktatúrába süllyedő Szovjetunió és annak 5 éves terve **radikális** kritikáját. Szó szerint kitessekeli a hangoskodókat, köztük a költőből szocdem politikussá átvedlő Justus Pált, Szabó Lajost, a george-ista Szirtes Andort és a politikánál megmaradó Fuchs Pált és Berkovits Tibort, a szexposlos Békeffy Zoltánt stb. Vagy ötvenen követték őket.

A kitessekéléssel vagy inkább kivonulással? megszületik az **oppozíció**. De honnan az intranzigenciájuk? Miért nem elégednek meg a mérsékelt kritikával a Szovjetunió felől érkező kiáltó „igazságtalanságokkal, hazugsággal, kizsákmányolással” – hogy Szabónak a Mammont leíró kifejezésével éljünk – és **terrorjával** szemben? Onnan, hogy **Partos Pál**, **mielőtt** 1930 augusztusában Németországból hazatérne, közben már folyamatosan tudósítja értő barátait és harcostársait a korszki tanokról. Hamar „megfertőzi” Szabó Lajosékat annak nézeteivel.

Újabb kitérő: a Madách-növendék Partos Friedmann Endre, alias Robert Capa és Kellermann Zoltán osztály-, illetve iskolatársa – a Madách akkoriban híresen-hírhedetten balos iskola volt – a ma már világszerte ismert és elismert Karl Korschnál tanult. Korsch már 1926-ban kivált a kommunista mozgalomból, szembefordult az általa – a világon talán elsőként! –

imperialistának-államkapitalistának bélyegzett Szovjetunióval, és saját pártot alapított előbb Kommunista Politika, majd **Intranzigens Baloldal** (Entschiedene Linke) néven. Céljuk: Zimmerwald és a zimmerwaldi baloldal felelevenítése-aktualizálása. (1915 – Lenin kiválik, és III. Internac.) ám Korsch legfőbb szava, „műve”: Antiorganisation. Fölismerte, hogy a bolsevik párt adminisztratív és intézményesült, ez ellen hirdette meg a harcot a „demokratikus centralizmus”, e „fából vaskarika”, e merő hazugság, vagyis mindenfajta **intézményesülés** ellen. Ez hatott annyira 30-ban, hangsúlyozom egy, azaz egyetlen hónappal Partos hazatérte után, hogy szeptemberben már otthagyják ötvened magukkal! Kassák Munka körét.

És evvel kezdetét veszi az oppozíciós mozgalom. A neveket már ismerjük. 1931-ben hatan közösen (Szabó, Szirtes, Justus, Tábor, Heinlein Károly, Partos) lefordítják Marx *Bevezetés a politikai gazdaságtan bírálatába* c. munkáját, melyhez kommentárokat is fűznek. A füzetet Lantos álnéven jelentetik meg, kijuttatják Korschnak, aki Tábor Béla kommentárjait kiemelve nagyon elégedett a munkával.

S egy lélegzetvétellel itt újra megállnék, minthogy két jelenség ma annyira szokatlanok tűnhet, hogy mindenképpen magyarázatra szorul. Ám előtte még szólnék arról, miért állhatott ekkoriban Karl Marx (1818-83) az érdeklődés homlokterében?

„A munkás áruvá lett, s szerencséje van, ha túlradhat magán, vagy: A munkásnak, nemhogy mindent megvehetne, el kell adnia önmagát és emberségét.” – Akár a prostituált, a szó baudelaire-i, etimológiai értelmében!

Szabó Lajos így összegez:

„Marx és Nietzsche megértése és méltatása visszavezet a bibliához, de Marx és Nietzsche megértéséhez is csak bibliával küszködő ember juthat el.”

A látszólag! ateista **Marx**, az antiteista **Nietzsche** és a **teizmus** egy „lapon emlegetése”, azaz egy mondatban szerepeltetése elsőre meghökkentő. Azután megértjük: ez maga a teizmus.

És akkor a két, ma inkább ismeretlen jelenség.

Volt Magyarországon egy ún. **civil értelmiség**. Ezen azt kell érteni, hogy a műveltséget nem **intézményesen** szerezték – gondoljunk Szabó kicsapására, de akárkit veszünk is, az egyetlen Mérei Ferencen kívül, **nem találunk** felsőfokú képzettséggel rendelkező tagot-szimpatizánst, még gimnáziumi érettségije is csak keveseknek van. Munkások, iparosok, „diákok” (értsd: gimnazisták, ipariskolások) alkotják a mozgalmat. Vagyis: a társadalmi különbségeket (polgár kontra melós/iparos) **elmossa a mozgalom!** És az intézményi-társadalmi szempontnál ez jóval magasabb, fontosabb szempont: így válhat **rendezőelvvé**.

Ugyanennek a jelenségnek a másik oldala: mindenki tanulni akar. Fontos összefüggés: az intézményesen szervezett, pláne fölülről, egy absztrakt – csak hatalomra épülő, hatalomra

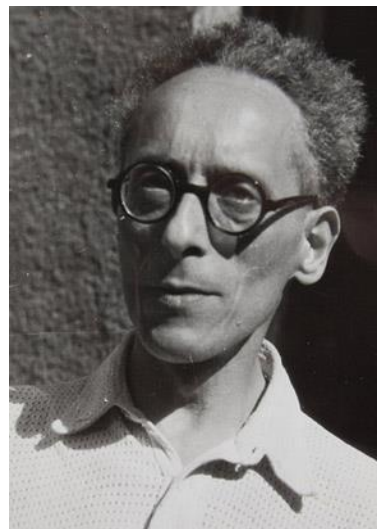

törő, központból vezérelt–vezényelt kommunista, ortodox szocdem, ilyen-olyan elhajlókkal szemben az oppozíció előnye: (a többnyire a németajkú zsidókra jellemző) nyelvtudás (kivétel: Heinlein), a tanulásvágy, a tudni vágyás és -akarás. Weisshaus Aladár mozgalma például kifejezetten a tanulásra épül. A tanulásnak pedig három módja van. Olvasnak, előadásokat hallgatnak vagy elutaznak oda, ahol valamilyen jelentős személyiség tanít. Így megy Partos, majd Partos után

Szabó is Berlinbe, hogy Korsch előadásait hallgassák, s viszik ki neki a *Bevezetés* kommentárjait, így megy Szabó és Tábor Bécsbe, hogy a pszichoanalízis szülővárosában, Bécsben tanulják a még új tudományt.

Mert **a mozgalom** – az intézményesülésbe belemerevedett, behalt, „holt betűs” **intézményekkel szemben csupa elevenesség: sűrű találkozások hálója**. „Minden találkozásból születik” mondja Tábor Béla. S e találkozás létrejöhet könyvekkel, eszmékkel, gondolatokkal, kérdésekkel: emberekkel. Ennek illusztrálására hadd idézzem Tábor Ádámot, aki az apja, Tábor Béla és Szabó Lajos megismerkedésének és életre szóló barátságuk-munkakapcsolatuk kezdetének történetét eleveníti föl:

Tábor Bélát 1930 őszén barátja, Szirtes Andor, a kiváló george-ista társadalomkutató elvitte a Jaurés Körbe Szabó Lajos előadására. Mintegy 2-300 fiatal – korschista oppozíciósok, diákok, trockisták, kommunisták vegyesen – próbálta követni az akkor még marxista gondolkodó vallástörténeti tárgyú fejtegetéseit. Az előadás után a hátul álló Tábor Béla szót kért, és úgy foglalta össze a hallottakat, hogy „ha jól értem, az előadó szerint a vallás forradalom, az egyház ellenforradalom”. Szabó Lajos felkapta a fejét, és élénken átszólt a tömegén keresztül: „Pontosan ezt akartam mondani”. Így kezdődött életre szóló szoros barátságuk és majd' negyedszázados munkakapcsolatuk.

E munkakapcsolathoz és mindkettejük oppozíciós magatartására két pregnáns példát hoznék: 1938-ban, Darányi ún. Győri beszéde után, melynek lényege a honvédelem erősítése és a „zsidókérdés” megoldása – a kettő annyiban függ össze, hogy a különadók főként a zsidó nagytőkét érintik. Darányi ezután hamarosan beterjeszt egy törvényjavaslatot, ebből lesz az első – Európában is első! – zsidótörvény. Tehát 1938-ban a Győri beszéd után Szabó Lajos rábeszélte barátját, Tábor Bélát, hogy írjon a zsidókérdésről – másként, vagyis ne gazdasági-antiszemita szempontból. Ebből a másként-ből születik *A zsidóság két útja*, amelynek első fejezete a zsidóságnak – **újabb oppozíciós magatartás!** – az antiszemitizmusért való **zsidó felelősségét** elemzi. Márpedig a felelősség kötelez. Hogy mire, annak biblikus elemzését nyújtja a könyv. Egy évre rá, a II. zsidótörvényt követően **a kikeresztelkedett zsidó családból** származó Szabó a többség által járt úton **a többséggel szembenegy: fölvételét kéri a zsidó hitközségbe**. És tévedés ne essék, ez a gesztus nem azon keresztény papok példamutató gesztusa, akik a rájuk bízott lelkekkel együtt **önként** vállalták a mártíriumot. Nem, Szabó evvel a provokatív gesztusával a bibliai (Mózes II. 24/7) „naasze vönisma”, megcselekedjük és megértjük” jegyében járt el: hiány-, felesleg- és ellentmondás nélküli gondolat csak tiszta, egyértelmű maga-tartásból, cselekedetből születhet.